

בעניינא דחמשה עשר בשבט

[א]

כתב בשו"ע (או"ח קל"א, ו): "נְהָגוּ שְׁלֹא לִפְלֹעַ עַל פְּנֵיהֶם בְּט"ו בְּשַׁבָּט...". ובבהגר"א: "ולא בט"ו בשבט - שהוא ר"ה לאילנות, וכמו כל ד' ר"ה שהן יו"ט".

והנה, במתני' איתא (ר"ה א, א): "אֲרַבְּעָה רָאשֵׁי שָׁנִים הֵם: בְּאַחַד בְּנִיטָן רֹאשׁ הַשָּׁנָה לְמַלְכִּים וְלַרְגָּלִים. בְּאַחַד בְּאַלּוּל רֹאשׁ הַשָּׁנָה לְמַעֲשֵׂר בְּהֶמָּה, רִבִּי אֶלְעָזָר וְרִבִּי שְׁמַעוֹן אוֹמְרִים בְּאַחַד בְּתִשְׁרִי. בְּאַחַד בְּתִשְׁרִי רֹאשׁ הַשָּׁנָה לְשָׁנִים וְלִשְׁמִטָּין וְלִיּוֹבְלוֹת, לְנִטְיָעָה וְלִירְקוֹת. בְּאַחַד בְּשַׁבָּט רֹאשׁ הַשָּׁנָה לְאֵילָן כְּדַבְּרֵי בֵּית שְׁמַאי, בֵּית הֵלֵל אוֹמְרִים בְּחֻמְשָׁה עָשָׂר בּו." ובפשטות למשנה זו כיוון רבינו.

ובעניי דברי רבנא החסיד זלה"ה צ"ע, דלכאוי לא מצינו דין יו"ט בהד' ר"ה הנ"ל מצד הראשי שנים (אלא רק מצד ר"ח או יו"ט דר"ה), ואין משמעות ממשנה זו ששאר הג' ראשי שנים הם יו"ט מצד עצם תוכן היום, ומה יש לן מה'ראש השנה לאילנות' דט"ו בשבט לעניין אמירת התחנון.

נראה בעז"ה לעמוד על כוונת דברי הגר"א, ולפתוח לן פתח בהאי פרשתא.

[ב]

באופן אחד נראה ליישב כוונת הגר"א, עפמשי"כ ה'מרדכי' (ר"ה ס"י תשי"א) וז"ל: "וששאלת, ציבור שבקשו לגזור תענית... ופגע בתענית ט"ו בשבט... כך דעתי נוטה שהתענית נדחה... ואין קובעים תענית בו ביום, שלא מצינו תענית בר"ה, ותנן "ד' ר"ה הן", ותנו דקתני בהדי הדדי, וכי היכי דבשאר ליכא בתענית, הדי¹ נמי ליתניהו בתענית, ואע"ג דאינהו עדיפי מיניה, כיוון דקתני בהדי הדדי, בהא דמיא אהדדי" עכ"ל.

וב'בגדי ישע' ביאר כוונתו "דקתני בהדי הדדי" היינו שכללם התנא ב"ארבעה ראשי שנים הן" ואח"כ פירטם, להורות שעניינם שווה עכ"פ באיזה צדדים.

וא"כ מצינו בדברי ה'מרדכי', דאתא תנא לאשמועינן דאע"ג דהדי' ר"ה יש בהם חילוקי דרגות בדיניהם, וט"ו בשבט הוא גרוע מהם, מ"מ גם ט"ו בשבט נכלל עמהם ב'ד' ראשי שנים' לעניין שאין מתענים בו.

עפ"ז אפשר"ל דלזה כיוון רבינו הגר"א, וכוונתו "וכמו כל ד' ראשי שנים" דכשם ששווה להם לעניין תענית וכמשי"כ המרדכי, כך שווה להם שא"א בו תחנון. וא"כ לא דק רבינו בלשונו וכוונתו לשאר הג' ראשי שנים. (ועיין ב'ברכת אליהו' להגר"ח ראקוב שכתב כן)

[ג]

ובאופ"א לבאר דברי הגר"א כתב ב"דמשק אליעזר" (להגר"א לאנדא): "וכמו כל ד' ר"ה - בפסח על התבואה, בחג על המים, האדם נדון בר"ה, כמ"ש בר"ה ט"ז ע"א" עכ"ל. ונראה כוונת דבריו, דבאמת כיוון הגר"א לצרף ט"ו בשבט עם סיפא דמתני', דתנן (שם שם, ב): "בְּאַרְבָּעָה פְּרָקִים הָעוֹלָם נִדּוֹן: בְּפֶסַח עַל הַתְּבוּאָה. בְּעֶצְרַת עַל פְּרוֹת הָאֵילָן. בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה כָּל בְּאֵי הָעוֹלָם עוֹבְרִין לְפָנָיו כְּבָנֵי מְרוֹן שְׁנֵי אֲמָר "הַיּוֹצֵר יַחַד לָפָס הַמִּבִּין אֶל כָּל מַעֲשֵׂיהֶם". וּבַחַג נִדּוֹנִין עַל הַמָּיִם." ובאמת יש שייכות בין היו"ט לר"ה, ובכל יו"ט יש עבודה מעניין היום דין שבו, וכדאי בגמ' (ר"ה ט"ז ע"א): "תניא א"ר יהודה משום ר"ע,

¹ לפנינו נדפס "הארבעה" או "ארבעה", אך נראה דהיה כתוב ה'ד' וכוונתו ל"הרביעי נמי ליתיה בתענית", וטעו בזה המדפיסים.

מפני מה אמרה תורה הביאו עומר בפסח מפני שהפסח זמן תבואה הוא, אמר הקב"ה הביאו לפני עומר בפסח כדי שתתברך לכם תבואה שבשדות. ומפני מה אמרה תורה הביאו שתי הלחם בעצרת מפני שעצרת זמן פירות האילן הוא, אמר הקב"ה הביאו לפני שתי הלחם בעצרת כדי שיתברכו לכם פירות האילן. ומפני מה אמרה תורה נסכו מים בחג, אמר הקדוש ברוך הוא נסכו לפני מים בחג כדי שיתברכו לכם גשמי שנה. ואמרו לפני בראש השנה מלכיות זכרונות ושופרות מלכיות כדי שתמליכוני עליכם זכרונות כדי שיעלה זכרוניכם לפני לטובה ובמה בשופר". ואע"ג דלא נזכר במתני' זו שם 'ראש השנה' על פרקי הדין, מ"מ בגמ' (מגילה ל"א ע"ב) איתא: "אין עצרת נמי ראש השנה היא דתנן ובעצרת על פירות האילן", וחזינן דעניין ראש השנה ועניין הדין הוא חד, וא"כ כל הד' פרקים הללו יש עליהם שם 'ראש השנה' מחמת הדין שנעשה בהם, ויש לדין הזה משמעות בתוכן היום כדחזינן. ולמד הגר"א דבט"ו בשבט יש ג"כ איזה עניין 'דין' על האילנות, ומחמת זה יש בו שם יו"ט כמו הד' פרקי דין האחרים.

[ד]

ולכאוי צריכים אנו להבין מהו תוכן ה'דין' שיש בט"ו בשבט כמו הד' פרקי דין שנמנו במתני'. וביותר, שאח"כ כתב התנא: "בארבעה פרקים העולם נדון... בעצרת על פירות האילן", ומה עניינו של ט"ו בשבט לדין נוסף על האילנות?

והנה, יש חילוק בלשון התנא, שכלפי ט"ו בשבט כתב: "ראש השנה לאילן", ואילו גבי עצרת כתב: "בעצרת על פירות האילן", ובאמת ט"ו בשבט הוא רק זמן עליית השרף באילנות וקודם לזמן הפירות. וא"כ היה נראה לומר לדברי הגר"א שבט"ו בשבט יש דין על האילנות עצמם, ובעצרת נדונים פירות האילן.

ועוד יש להוסיף בזה, שפרקי הדין הם דין על "העולם", והדין הוא ביחס לצורות השפע השונות של מים או תבואה או פירות, ובר"ה על עצם קיום העולם והברואים. אבל הד' ר"ה הם נקודות יחס לדברים בעצמם ולכאוי לא שייך בזה דין. ועי' חידוש הגר"א שמ"מ בט"ו בשבט יש איזו בחינת דין על האילנות.

[ה]

נראה להעמיק בזה ע"פ מה דאיתא בספ"ק דעניין אכילת הפירות בט"ו בשבט הוא בעניין תיקון חטא אדה"ר שאכל מעץ הדעת. ואכתוב בזה מה שקיבלתי מרבותי ולא בי הוא.

קיבלתי ממו"ר שליט"א² דהחטא הראשון בבריאה היה חטא האדמה שהוציאה עץ שטעם העץ אינו כטעם הפרי, ואח"כ נפרעו ממנה בחטא אדם הראשון. ובוודאי שאין כאן "חבילות חבילות", אלא שורש החטאים הוא אחד. והעניין הוא, שהעץ הוא האמצעי לתכלית שהם הפירות, עץ - עבודה, פירות - שכר. האדמה נצטוותה לחבר את עולם הבא לעולם הזה, שלעבודה יהיה טעם כמו של השכר, ומאחר ולא נעשה כך, שכר העולם הבא נעלם מעולם הזה, ואז קל ליפול ברשתו של היצר. ובנוס"א שמענו³ שהעץ והפרי מקבילים לאמצעי ומטרה, ולעולם עבודת האדם לשאוף אל המטרה מחד, ומאידך להצליח לעבוד באופן ש"ואתהלכה ברחבה" ע"י ש"תכין לך הדרך", ולדוג' העי"ז של אשירה עניינה קידוש הדרך והתעלמות מהפרי, ולעומ'ז איסור 'בל תשחית' עניינו נתינת ערך גם לעץ והתהליך מצד עצמו ולא רק לתכלית והפרי. וא"כ נתבאר שמחמת חטא האדמה שהפרידה הפרי והעץ [התהליך והתכלית, העבודה והגמול], מזה גופא נגרם חטא אדם הראשון, שאכל את הפרי קודם זמנו,

² מאמר סוכות תש"פ.

³ ועד פר' שופטים אלול תשע"ט.

היינו שתפס את ה' ימי בראשית (המקבילים לעוה"ז, מקום העבודה והדרך) כמקום שיש בו תענוג, חלף הזמן המיועד לכך - שב"ק (עוה"ב, מקום השכר, התכלית).⁴

והנה אמרו חז"ל על העץ שבו חטא אדם הראשון (בר"ר, טו, ז): "רבי אבא דעכו אמר אתרוג היה, ההוא דכתיב 'ותרא האשה כי טוב העץ למאכל' אמרת, צא וראה איזהו אילן שעצו נאכל כפריו, ואין את מוצא אלא אתרוג". אתרוג הוא פרי שטעם העץ כטעם הפרי, היינו דהוא הציור לחיבור עולם השכר ועולם העבודה, דרך שיש בה תענוג של תכלית.⁵

[ו]

והנה איתא בגמ' (שבת פח.): "א"ר חמא ברבי חנינא מאי דכתיב 'כתפוח בעצי היער' למה נמשלו ישראל לתפוח לומר לך מה תפוח זה פריו קודם לעליו אף ישראל הקדימו נעשה לנשמע', ובתוס' שם: "הקשה ר"ת שהרי אנו רואים שגדל כשאר אילנות ומפרש דתפוח היינו אתרוג וריח אפך כתפוחים מתרגמינן כריחא דאתרוגא ואתרוג פריו קודם לעליו שדר באילן משנה לשנה ואחר שנה נושרין עליו של אשתקד ובאין עליו אחרים הוי פריו קודם לאותם עלים..."⁶

ואם כי יש הרבה להעמיק בעומק בחינות 'נעשה' ו'נשמע', מ"מ בהנוגע לכאן נאמר ש'נשמע' הוא האמצעי, לימוד התורה והמצווה, והוא הדרך לתכלית ה'נעשה' היינו הקיום בפועל. וישראל הקדימו את הפרי היינו הנעשה, עוד קודם הנשמע דהוא העלה והאמצעי. ובזה השכילו להראות שיודעים לחיות כבר בדרך את היעד, ולטעום שכר גם בעולם העבודה. וכאמור לעיל דעניין זה מיוחד לפרי האתרוג שטעם עזו ופריו שווים.⁷

[ז]

לערכנו נאמר, דאכן עצרת הוא זמן הפירות, קיץ, תקופת הצמיחה. אז באים אנו לעמוד בדין על הפירות והשפע שנקבל. אך גם בעיצומו של חורף, כשכבר חלפה רוב תקופת טבת והשרף עולה באילנות, כבר אז נדונים אנו על צורת העבודה שלנו בימי החורף, איך אנו מצליחים לעבוד בעולם קר וחסר צמיחה.

⁴ להעיר דגם חטא הלבנה וקטרוגה על היחס בינה לבין החמה הוא שורש לחטא אדה"ר. ואכ"מ.
⁵ האתרוג הוא 'פרי עץ הדר', 'הדר' לשון יופי, לשון דירה, וגם 'הדר' לשון חזרה ותשובה. יופי שבא מחזרה ותשובה, פרי שמתקן את החטא, כי פריו קודם לעליו, התכלית מעמידה את הצורה של העבודה והאמצעי. ובחג הסוכות אנו מתקנים את החטא הזה ע"י לקיחת הפרי, כשאנו נוטלים את האתרוג בשמאל, ובימין אנו נוטלים את הג' מיני צמחים, אנו בציור של מי שמחברים את הפרי בחזרה אל הצמחים והעצים, מחזירים אותו לשורש. לפעול תכלית מכל העבודה. עבודה בטעם של שכר. ובגמ' (סוכה מח): "תנו רבנן מעשה בצדוקי אחד שנייך על גבי רגליו ורגמוהו כל העם באתרוגיהן". הצדוקים הם הכופרים בעבודה הזו של ניוסוך המים ושל קדש הקדשים, וכשכהן צדוקי ניוסך מים על רגליו רגמוהו כל העם באתרוגיהם. לא דקרוהו בלולב אלא הכוהו באתרוגים דייקא, להראות לו שיש עבודה גם במקום השכר ובקדש הקדשים. דווקא בזה רגמוהו להראות לו, הרי מיניה וביה אנו מוחזקים בידינו בפרי עבודתנו, יודעים אנו נאמנה שבכוחנו לפעול. לקחו את הפרי והשכר להראות לו שיש לנו עבודה עם טעם של שכר, תענוג מהעמל.
⁶ הנה בגמ' (ב"ק צא): "א"ר חנינא לא שכיב שיבחת ברי אלא דקץ תאינתא בלא זמנה". וכתב שם מהרש"א: "על פי הדברים האלה יש לפרש בענין הנחש שהסית את חוה לאכול מפרי עץ הגן שינה לשונו באמרו אף כי אמר א-להים לא תאכלו מכל עץ הגן ולא אמר מכל פרי עץ הגן ועל פי מ"ש אילן שאכל אדם הראשון אתרוג היה ואמרין פרק לולב הגזול דאתרוג טעם פריו ועצו שוה וז"ש הנחש אף כי אמר א-להים לא תאכלו היינו מכל עץ הגן דהיינו עץ האתרוג ותאמר האשה וגו' ומפרי העץ אשר בתוך הגן וגו' שאף על הפרי הזהיר אותנו ויאמר הנחש אל האשה לא מות תמותון על אכילת הפרי רק על אכילת העץ מטעם דקץ אילן בלא זמנו כו' ודו"ק". תן לחכם ויוסיף לקח.

⁷ ובמדרש רבה (שמות פרשה כז, ט) איתא: "דבר אחר שמעו דבר ה' משל למלך שאמר לעבדיו שמרו לי ב' כוסות הללו, והיה דיאטריטא, א"ל הוי זהיר בהם. עד שהוא נכנס לפלטיין, היה עגל אחד שרוי על פתח הפלטיין, נגח העבד, ונשבר אחד מהם. והיה העבד עומד ומרתית לפני המלך. אמר לו למה מרתית, אמר שנגחני עגל ושבר אחד משני הכוסות. א"ל המלך א"כ דע והזהר בשני. כך אמר הקדוש ברוך הוא שני כוסות מזגתם בסיני נעשה ונשמע, שברתם נעשה עשיתם לפני עגל, הזהירו בנשמע, הוי שמעו דבר ה' בית יעקב" ע"כ.

והנה, חטאם בעגל היה שלקחו את ה'שור' – מידת הדין, שהיא רק אמצעי (יעו"י פחד יצחק ר"ה קו' החסד, ואכמ"ל) ונתנו לה תוקף של מטרה בפני עצמה. ובזה שברו את כלליות ה'נעשה' ופגמו בצורת התכלית המתוקנת. ומעתה נותרה לנו עבודת ה'נשמע', תיקון הדרך והתהליך, ביגיעת תורה שבע"פ, בירור הסוגיות וליבון השמועות, עד שנזכה להגיע לעומקה של הלכה למעשה.

ויתכן לומר דע"כ בט"ו בשבט עיקר העסק הוא באכילת פירות, ובעצרת יש שנהגו להעמיד אילנות. דיש כאן בחינות מתהפכות, בט"ו בשבט דהוא ראש השנה לאילנות מראים אנו את הטעם שאנו מוצאים כבר עכשיו דרך הפירות והשכר העת"ל, ובעצרת מראים אנו שכל הפירות שלנו מחוברים ויונקים לאילנות, נזכרים אנו בדרך שעברנו ולא מתנתקים ממנה.⁸

ובזה נמצא טעם מיוחד בתפילה על האתרוג ואכילתו ביום ט"ו בשבט. כי האתרוג "טעם עצו ופריו שווה", ולענייני הלכה אינו נידון כפרי. בו חטא אדה"ר ובו אנו מתקנים את החטא, בחיבור עץ ופרי, עבודה ושכר, דרך ותענוג.

אין לי עסק בנסתרות, אמנם שמעתי דיי"א דעיקר תיקון 'שובבי"ם ת"ת' הוא בברכת הפירות. הרבה יש להרחיב על השייכות בין עבודת מידת 'יסוד' לעבודה שנתבא' במאמר זה בחיבור עולמות העבודה והשכר.

הקב"ה יזכנו להרגיש את הארת ימי החורף והעבודה, ולהצליח לחוש בתוכם את מתיקות הפירות ועריבות התכלית. ומתוך כך נוכל להתחזק בעבודתנו אכי"ר.

---

⁸ ומאדמו"ח שליט"א שמעתי בזה שמקור הפרי הוא העץ, ומקור העץ הוא בפרי. וע"כ בט"ו בשבט שעסקנו הוא באילנות אזי מראים את מקורם שבפרי, ובעצרת שנידונים על פירות האילן מראים ששרשם הוא באילן. והדברים עולים לכאן ולכאן.